

SAKARYA SAVAŞ'INDAN SONRA İMZALANAN TÜRK-İNGİLİZ ESİR MÜBADELESİ ANLAŞMASININ UYGULANMASI VE BELGELER

Arş. Gör. Mesut ÇAPA

“Malta Sürgünleri”¹ hakkında şimdiye kadar birçok araştırma yapılmış olmakla birlikte, bunların çoğu İngiliz kaynaklarına dayanmakta, Türk arşiv ve kaynaklarına pek fazla değinilmemektedir. Bunu dikkate alarak, Türk arşivlerinde bulduğumuz bazı belgeleri de yapılan çalışmalara eklemeyi düşündük. Bu yazıda, özellikle, mübadelenin uygulanışını detaylı olarak vermeye çalışacağız.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İngilizler, tutukladıkları Türk komutan ve ileri gelenlerini önce Mısır'da, daha sonra da Malta'da toplamaya başladılar. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral C. Calthorpe, 2 Ocak 1919'da İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda, “suçlu oldukları kuşku götürmeyen kişilerin” hemen tutuklanarak İtilâf devletleri makamlarına teslim edilebilmeleri için yetki istedi. Böylece, içerideki Türkler üzerinde, yenildiklerini, Ermenilere saygı gösterilmesi gerektiği izlenimi yaratılarak Mütareke'nin uygulanması kolaylaştırılacaktı. Amiral Calthorpe, bu tutuklamaların ötekileri korkutacağına inanıyordu. Nitekim, onun bu önerisi kabul ediliyor ve tutuklamalar başlıyordu².

İstanbul'un işgalinden önce, 28 Mayıs 1919'da, İstanbul'da tutuklanan 12 kişinin Mondros'tan Malta'ya gönderilmeleriyle, o güne kadar çeşitli yerlerde bulunan Türk tutuklularının hepsi bir araya toplanmış oluyor; sayıları da 91 kişiye ulaşıyordu. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ve Meclisin kapatılmasıyla birlikte tutuklama ve sürgünlere devam edilerek, içlerinde Hüseyin Rauf (Orbay)

1 Malta'ya gönderilenlere esir, tutuklu (mevkuf), siyasî mahkûm ve çoğu defa da “Malta Sürgünleri” denildiği görülmektedir. bkz. Bilâl N. Şimşir; Malta Sürgünleri, Bilgi Yayınevi, 1985.; Cemal Kutay, Siyasî Mahkûmlar Adası: Malta., İstanbul, 1963.

2 Dr. Salâhi R. Sonyel; “Malta'ya Sürgün Edilen Türk Aydınları”, Toplumun Sesi, Sayı: 39, Mayıs 1976, s. 18.

Bey, Dr. Mehmet Esat (Işık) Paşa ve Mustafa Vasıf (Kara Vasıf) Bey'in de bulunduğu 11 kişilik gurup Malta'ya gönderildi. 1919 yılı Mart ayında başlayan tutuklamalara İngilizler, 1920 yılı Kasım ayına kadar devam ettiler. Bu süre içinde Malta'da toplam 144 kişi toplanmıştı³. Tutukluların dışarıyla yapacakları her türlü haberleşme de, esirlerde olduğu gibi, İngilizlerin kontrolü altına alındı. İşgalden hemen sonra, 27 Mart 1920'de, İngiliz Yüksek Komiserliği, Osmanlı Hariciye Vekâletine gönderdiği yazıda mektupların, kendileri vasıtasıyla tutuklulara gönderilebileceğini bildirmişti⁴.

İngilizlerin bu hareketine karşılık olmak üzere Anadolu'da da birtakım tedbirler alındı; kontrol subayı Yarbay Rawlinson'dan başka, Anadolu'da yakalanan İngiliz askerleri tutuklanmaya başlandı. Bunlar, Malta'da tutuklu bulunanları kurtarmak için elde koz olarak kullanıldı. İngiliz esirlerinin içinde en önemlisi Rawlinson'du; ondan sonra Yüzbaşı Campell ve Teğmen Bowring gelmekteydi⁵. İngiliz esirlerin, özellikle Yarbay Rawlinson'un serbest bırakılması için Londra'da esir ailelerinden başka, Rawlinson'un eşi ve İngiliz Parlamentosunda etkili olan kardeşi Lord Rawlinsonca İngiltere Dışişleri Bakanlığına baskı yapıyordu⁶. Biraz da bu sebepten dolayı, TBMM ile İngiltere arasında mübadele anlaşmasının imzalanması, bunların kurtulmaları için tek çıkar yol olacaktı.

Esirlerin mübadelesiyle ilgili diplomatik faaliyetlere 1921'de Londra Konferansı sırasında başlandı. Londra'da bulunan TBMM'nin temsilcisi Bekir Sami Bey'le İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Robert Vansittart arasında 16 Mart 1921'de mübadele anlaşması imzalandı⁷. İngilizler, Londra Anlaşmasını Birinci İnönü zaferinden sonra imzalamışlardı. 23 Mart'ta Yunanlıların Bursa ve Uşak cephesinde saldırıya geçtikleri bir sırada, İstanbul'daki İngiliz makamları fikir değiştirerek Türk sürgünlerinin serbest bırakılmamasını Londra'ya bildirdiler. Ancak İkinci İnönü zaferinden sonra, 6 Nisan 1921'de, General Harington ve Sir H. Rumbold, Malta'dan

3 Şimşir, a.g.e., s. 135-138.

4 Kızılay Arşivi; ds. 524.

5 Şimşir, a.g.e., s. 178.

6 Dr. Salâhi Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika, II. Cilt, Ankara, 1986, s. 147-148; 9.11.1921'de Curzon, Lordlar Kamarasında söylediği nutukta; "Rawlinson'un serbest bırakılmasını sağlamak için Türk taleplerini kabul etmeye karar verdik" demiştir. bkz. Gotthard Jaesche; (Çeviren; Cemal Köprülü), Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, 1986, s. 194.

7 Anlaşmanın metni için bkz. Jaeschke; a.g.e., s. 188-189.

kırk kişinin serbest bırakılmasını Londra'ya bildirdiler. Bunun sonucunda 24 Mart'ta serbest bırakılanlarla birlikte, Nisan ve Mayıs ayında 37 kişi serbest bırakıldı⁸.

Bu sırada İngilizlerin, Türk esirlerinin tümünü serbest bırakacağını sanan ve Yarbey Rawlinson'u serbest bırakmaya hazırlanan Ankara Hükümeti, İngilizlerin mübadele anlaşması şartlarını yerine getirmeyerek, sözde, "bazı savaş suçlularını" serbest bırakmayıp yargılayacaklarını öğrenince, Anadolu'daki İngiliz esirlerini bırakmaya karşı çıktılar⁹. Mustafa Kemal Paşa bu hususta şöyle demektedir:

"Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı bir sözleşme gereğince, elimizde bulunan bütün İngiliz esirlerini geri verecektik. Buna karşılık İngilizler de bize, esirlerimizi geri vereceklerdi. Yalnız Türk esirler arasında, Ermenilere ve İngiliz esirlere zulüm veya kötü muamele etmiş olduğu iddia edilenler serbest bırakılmayacaktı.

Hükümetimiz, elbette böyle bir sözleşmeyi kabul edip onaylamazdı. Çünkü böyle bir sözleşmeyi kabul etmek Türk vatandaşlarının, Türkiye içindeki hareketleri üzerinde, yabancı hükümetin yargı hakkını onaylamak olurdu."¹⁰

Türk-İngiliz ilişkilerinin soğumasına sebep olan önemli bir olay da bu sırada meydana gelmişti. İngiliz casusu Mustafa Sagir'in, Sir Horace Rumbold'un yaptığı başvuruya rağmen, Ankara İstiklâl Mahkemesinde yargılanarak ölüm cezasına çarptırılması, diğer ilişkiler yanında, mübadeleyi de güçleştirmişti. Anadolu'daki Milliyetçiler, Türk-Yunan savaşında İngilizlerin tarafsız davranmadıklarına ve Yunanlıları gizlice desteklediklerine inanıyorlar; bu da her iki tarafı bir çatışmaya doğru sürüklüyordu¹¹.

Londra Konferansı'ndan sonra Ankara Hükümetinde bir değişiklik oldu; Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, Bekir Sami Bey'in yerine Dışişleri Bakanlığına getirildi. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Mr. Frank Rattigan, 8 Haziran 1921 tarihli raporunda bunu, Mustafa Kemal'in, İttihatçılara karşı bir tavır alması şeklinde yorumladı¹². Halbuki bu değişikliğin başka sebepleri vardı; Bekir Sami

8 Şimşir, a.g.e., s. 358-359, 367-369.

9 Sonyel; a.g.e., s. 148-149

10 Nutuk, II. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980, s. 180.

11 Sonyel; a.g.e., s. 149-150.

12 Doç.Dr. Ömer Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926); A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yay., Ankara, 1978, s. 181.

Bey, TBMM'nin tasvibini almadan İngilizlerden başka Fransız ve İtalyanlarla da onlara iktisadi imtiyazlar veren anlaşmalar imzalamıştı. Mübadele anlaşmasındaki, İngilizlerin bazı Türk esirlerini yargılama hakkını elde etmeleri kadar, Misâk-ı Milli hedeflerine aykırı düşen bu tavizler de kabul görmedi.

İngiltere ile soğukluğun devam ettiği bir sırada, İngiliz ordusundan terhis edilen Binbaşı Henry, birtakım bahanelerle 10 Haziran'da Anadolu'ya geçti; Refet (Bele) Bey ile görüşmelerde bulundu. Binbaşı Henry'nin, Refet Bey'le yaptığı görüşmeler ve İngiliz İşgal Gücü Komutanı Sir Charles Harington'la Mustafa Kemal Paşa'yı görüştürmek yolunda yaptığı ustaca plânlar sonuç vermedi. Sir C. Harington'un 5 Temmuz'da gönderdiği yazıya, Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta, ancak öncelikle Misak-ı Milli esaslarını görüşmeyi kabul ederlerse bir masaya oturabileceklerini bildirdi. İngilizler, Mustafa Kemal'in bu şartını "mantık dışı" olarak nitelendirdiler¹³.

Bu arada, Ankara Hükümeti, 1 Temmuz'da on, 4 Temmuz'da da iki İngiliz esirini İngilizlere teslim etti. Ancak, bunların içinde İngilizlerin pek önem verdikleri Yarbay Rawlinson gibi subaylar yoktu; bunların bir kısmı İngiliz makamlarının Anadolu'da esir olduğunu bile bilmediği kimselerdi. İstanbul'daki İngiliz Komutanı General Harington ile Mustafa Kemal Paşa'yı bir masada görüştürmek girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine, Rattigan, 8 Temmuz'da Lord Curzon'a gönderdiği yazıda, Ankara ile herhangi bir uzlaşmaya varmanın imkânsız olduğunu bildirdi. Ancak, Sakarya zafereinden sonra İngilizler tekrar esirler konusunu gündeme getirdiler. Bu arada birtakım gelişmeler de olmuştu; İngilizlerin yargılamak üzere Malta'da tutmak istediği sürgünlerden 16'sı, 6 Eylül günü Malta'dan kaçmıştı. Bunun üzerine Lord Curzon, bütün Malta sürgünlerinin serbest bırakılabileceğini ve esir mübadelesi için Ankara Hükümeti ile görüşmelere başlanmasını 19 Eylül'de Sir H. Rumbold'a bildirdi¹⁴.

Diğer yandan, 13 Eylül 1921 tarihli TBMM gizli oturumunda esirlerin mübadelesi konusu gündeme getirildi. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Bekir Sami Bey'in yaptığı anlaşmadan ve daha sonra Refet Bey'le İngilizler arasında başlatılan gayri resmi ve gizli görüşmelerden bahsetti. Malta'da 75 esirin mevcut olduğu, bunlardan 51'

13 Sonyel; a.g.e., s. 154-156.

14 Kürkcüoğlu; a.g.e., s. 183.

ini İngilizlerin teslim etmek istediğini, ancak içlerinden 16'sı Malta'dan kaçtığı için geride sekiz kişinin kalacağını anlattı. Yusuf Kemal Bey sözlerine devamla; "Hükümetin nokta-i nazarı bunlar üzerinde katıyyen ve katıbaten İngiliz hakk-ı kazâsını kabul etmemek, tanır görünmemek" olduğunu söyledi. Mustafa Kemal Paşa da konuşmasında, İngilizlerin başlangıçtan itibaren kendi ellerindeki esirleri vermekten çekinerek, Ankara Hükümetinin elindeki esirleri almak amacını güttüklerini belirtti ve açıklamalarını şöyle sürdürdü: "Fakat, son muzafferiyeti müteakib, hemen onun tecelli günlerinde İngilizler, bir zemin-i tekarrüb aradılar ve bunu vücuda getirebilmek için derhal bize hiç sormaksızın Malta'da bulunan mevkufinimizi kâmilen bırakmaya karar verdiler. Bize vasıl olan malûmat, bu ayın nihayetinde veyahut önümüzdeki ayın on beşinde mevkufinimizin kaffesi İnebolu'ya gelecekti. Ancak, buna mukabil rica ederiz, siz de bizim üserâmızı bırakınız, şeklinde müracaatta bulunacaklar." Bu görüşme, Malta sürgünlerinin mübadelesi konusunda TBMM'nin Hükümete tam yetki vermesiyle son buldu¹⁵. TBMM Hükümeti bu yetkisini, daha sonra, İstanbul'daki temsilcisi ve Kızılay Başkan Vekili Hamit (Hasançan) Bey'e verdi.

Görüşmelerin Başlaması :

Lord Curzon'un, İngiltere'nin, bütün Malta sürgünlerini serbest bırakacağını, sekiz sürgünün de yargılanmasından vazgeçtiğini İstanbul'a bildirmesinden iki gün sonra, 21 Eylül'de, General Harington ve Sir H. Rumbold, İstanbul Hükümeti Hariciye Nazırı İzzet Paşa'ya birer nota vererek kendileriyle Ankara Hükümeti arasında aracılık etmesini istediler. Bunun ardından 23 ve 24 Eylül'de birer nota daha verdiler.

Ahmet İzzet Paşa, İngilizlerden aldığı notaları Hamit Bey'e iletti. Ankara Hükümeti, İzzet Paşa'nın aracılığını kabul etmeyerek, İngilizlerin Hamit Bey'le görüşmesini istedi. Mübadele için TBMM temsilcisi Hamit Bey'e yetki verildiği, 28 Eylül'de Sir H. Rumbold'a bildirildi. Hamit Bey, Sir H. Rumbold ile 29 Eylül'de yaptığı görüşmede, Ankara Hükümetinin, Anadolu'daki İngilizlere karşılık olarak Malta'daki 75 sürgünün serbest bırakılacağı yolunda dolaylı olarak yapılan öneriyi kabul ettiğini, sürgünler arasında bulunan 7-8 kişinin Türk mahkemelerince yargılanacaklarını bildirdi. Rum-

15 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, II. Cilt, 2. Baskı, Ankara, 1985, s. 242-245.

bold'un, 1 Ekim'de Hamit Bey'le yaptığı görüşmede, 8 sürgünün kayıtsız şartsız teslim edileceğini açıklamasıyla mübadele konusunda son adım atılmış oldu. Hamit Bey'le İngiliz Yüksek Komiseri arasında bu konuda yazışmalar devam ederken, 12 Ekim'de Yüzbaşı Campbell Kayseri'den İnebolu'ya doğru yola çıkarıldı; 14 Ekim'de de Yarbay Rawlinson Erzurum'dan Trabzon'a getirildi¹⁶.

23 Ekim 1921'de, İstanbul'da Ankara Hükümetinin temsilcisi Hamit Bey, Meclis adına imzaladığı bir belgeyi tercüman vekili Matthews'a vererek İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a gönderdi. Hamit Bey, Anadolu'da bulunan her cinse mensup İngiliz esirlerinin Malta'daki her kategoriye mensup Osmanlı esirleriyle "tümüne tüm" (tout pour le tout) esasına göre 1, 10 ve 21 Ekim tarihli notalardaki şartlarla, İngiliz Yüksek Komiserinin 4 Ekim 1921'de kendisine verdiği mektup¹⁷ mealine uygun olarak TBMM Hükümeti adına kabul ediyordu¹⁸. Bu belgenin imzalanmasından kısa bir süre sonra, esirlerin İnebolu'da mübadelesi için hazırlıklara başlandı.

Mübadeleinin Uygulanması:

Mübadele 30 Ekim 1921'de İnebolu'da yapılacaktı. Anadolu'daki İngiliz esirleri İnebolu ve Trabzon'a getirilirken; Malta'da tutuklu bulunan Türklerin son kafilesi olan 59 kişilik gurup, 25 Ekim 1921 günü İngiliz Chrysanthemum ve Montenol gemileriyle yola çıkarak, 30 Ekim sabahı İstanbul'a geldiler. İngilizler, gemilere yalnız Hamit Bey ile Anadolu Ajansı Sırrı Bey'in çıkmasına izin verdiler. Sürgünler, yolculuk sırasında gördükleri kötü davranışlar konusunda hazırladıkları tutanakları Hamit Bey'e verdiler¹⁹.

Gemiler daha İstanbul'a gelmeden önce, İnebolu ve Trabzon limanlarının güvenliği konusunda İngilizlere teminat verilmişti. Ni-

16 Şimşir, a.g.e., s. 391-394.

17 Kızılay Arşivi; ds. 529, (1921). Ek-6.

18 Jaeschke; s. 193-194.; Şimşir; s. 395. Her iki eserde de belgenin çevirisi vardır. Ayrıca belgenin sureti için bkz. Jaeschke, s. 275; Kızılay Arşivi, ds. 529, (1921), Ek-3.

19 Şimşir, s. 395-396, 401. İstanbul'da faaliyet gösteren Felah Gurubuna, Müdafai Milliye Vekâleti tarafından gönderilen bir yazıda; "Malta'dan avdet eden Hüseyin Rauf Bey ile diğer zevâtin İngiliz gemilerinde kalan eşyalarının iade edilmediğini, Hilâl-i Ahmerden Hamit Bey buraya bildirmişti. Bu eşyanın bir an evvel çıkarılarak kendilerine iadesi elzemdir. Bu hususta Macit Bey'in teşebbüsünün ne netice verdiğinin tahkik ve işarı" isteniyordu. 2.11.1921 tarihli cevapta; Macit Bey nezdinde yapılan müracaatların sonuçsuz kaldığı bildirilmişti. Atase Bşk.lığı Arşivi, kls. 1535, ds.14, fh. 55 ve kls. 1570, ds. 23 A-1, fh. 14.

tekim, 26.10.1921'de Hariciye Vekâletinden, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine gönderilen bir yazıda; "İstanbul'da Hamit Bey'den alınan müsta'cel bir telgrafnamede, İngiltere Sefareti tarafından İnebolu ve Trabzon limanlarında torpil mevcut olup-olmadığının ve şayed mevcut ise, üserâ mübadelesi için gelecek sefinenin ne suretle mezkûr limanlara girebileceğinin"²⁰ sorulması üzerine, ertesi gün, Müdafaai Milliye Vekâleti tarafından verilen cevapta; "İnebolu ve Trabzon limanlarına üserâ mübadelesi için gelecek İngiliz gemilerinin nerelerden gelmeleri ve nerelerde durmaları iktizâ edeceği, bu gemileri karşılayacak vesâit-i bahriyyemiz tarafından irâe olunacağından, torpil endişesine mahal bırakılmamış olacağı"²¹ Hariciye Vekaleti'ne bildirildi.

26.10.1921'de Hamit Bey, mübadele için İnebolu'ya gelecek İngiliz heyetindekilerin isimlerini Ankara'da Müdafaai Milliye Vekâletine bildiriyordu. İngiliz Heyetinde General Franks, Sefaret Ataşemiliteri Miralay Baird, Yüzbaşı Armstrong ve Binbaşı Cons (Johnson) ile Hindliler için Yüzbaşı Nige Han (Chide Han) bulunacaktı²².

Diğer yandan, İnebolu'da Türk mübadele heyeti, ayândan Ferik (Korgeneral) Hüsnü Paşa'nın başkanlığında, İrtibat Subayı Binbaşı Kemal ile Müdafaai Milliye Vekâletinin orada seçeceği diğer bir subay ve Samsun'dan İnebolu'ya gelecek Bahriyye Kıdemli Yüzbaşı Rıza Bey'den teşkil olunacaktı. Ayrıca, Trabzon'da mübadele heyeti başkanlığını Deniz Nakliye Kumandanı Fahri Bey yapacak, Fırka Erkân-ı Harp Reisiyle Dr. Nihat Bey de heyette bulunacaktı. Zonguldak'taki heyete ise, Merkez Liman Reisi Selâhaddin Bey başkanlık edecek ve Kastamonu Havalisi Komutanlığınca refakatlerine iki subay tayin edilecekti²³. İrtibat Subayı Kemal Bey, İnebolu'dan Ankara'ya gönderdiği yazıda, mübadele heyetinin son şekli hakkında 30 Ekim'de şunları yazıyordu:

"Mübadele Heyeti azâ (sayısı) Hüsnü Paşa Hazretleriyle, Bahriyyeden İbrahim Rıza Bey ve bendenizden başka, Mübâyaât Komisyonu Reisi Binbaşı Bahaeddin ve mezkûr komisyonda Eczacı Yüzbaşı Kemal ve Sahil Muhafaza Bölüğü Kumandanı Mülâzım-ı Evvel Zeki Efendi'nin ilâvesiyle altıya balığ edildi"²⁴.

20 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1389, ds. 173, fh. 13-29.

21 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1389, ds. 173, fh. 13-30.

22 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1389, ds. 173, fh. 13-13, 13-19.

23 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1389, ds. 173, fh. 13-2.

24 Atase Bşk.lığı Arşivi, kls. 1389, ds. 173, fh. 13-71.

Müdafaai Milliye Vekili Refet (Bele) Bey tarafından İnebolu, Zonguldak ve Trabzon Fırka Komutanlıklarına gönderilen 28.10.1921 tarihli yazıda da mübadelenin nasıl uygulanacağı, özetle, şöyle anlatılıyordu:

30 Ekim 1921'de bir destroyer Trabzon'a, başka bir destroyer de Zonguldak'a giderek oradaki İngiliz esirlerini İnebolu'ya getirecekti. 31.10.1921'de bu gemilerle birlikte, İngiliz mübadele heyetini ve Türk esirlerini getiren gemiler İnebolu'da birleşmiş olacaktı. İnebolu'da önce Türk esirleri teslim olunacak ve karaya çıkarılacak; ardından İngiliz Yüzbaşı Campell ve diğer iki sivil İngiliz esiri teslim edilecekti. Mübadele sırasında nezaketle davranılacak, ancak İngiliz heyetinden bir istek gelirse, yalnız heyetten olanlar karaya çıkarılacaktı. Bu gemilerin limanda buldukları müddetçe, İstanbul'dan gelecek gemilerden limana askeri eşya çıkarılması tehir edilecekti. Teslim edilinceye kadar, İngiliz esirlerinin iskân, iâşe ve nakliye masraflarını Müdafaai Milliye Vekâleti üstleniyordu.

Diğer yandan, Türk tutukluların gemilerden karaya nakli, iâşe ve iskânları yine Müdafaai Milliye Vekâletince karşılanacak; ordu mensuplarına, yapacakları masraflara karşılık rütbelerine göre birer maaş verilecekti. Sivil memurlarla mebuslar hakkında, ait oldukları bakanlıklarca, bu tarzda alınan kararlar ayrıca bildirilecekti. Asker olanlar Anadolu'da istedikleri yerlere gidebilecekler, ancak gelecek emri bekleyeceklerdi. Ayrıca, her birinin gideceği yere kadar, rütbesine uygun harcırah ödenecekti²⁵.

Görüldüğü gibi, Malta'dan dönenlere Anadolu'da büyük kolaylıklar sağlanıyordu. Bunlara her türlü yardım yapılırken, kimlerin Anadolu'nun nerelerine gitmekte olduklarının Müdafaai Milliye Vekâletine bildirilmesi istenerek bir kontrol mekanizması da kurulmuş oluyordu.

Esirlerin mübadelesi sırasında iki taraf arasında bir anlaşmazlık meydana geldiği takdirde İngilizlerin, Trabzon'dan aldıkları esirleri hemen Ankara Hükümetine teslim edeceklerini taahhüd etmeleri üzerine Hamit Bey de, Trabzon'daki esirlerin kendilerine verileceğini taahhüd etti²⁶. Trabzon'a giden heyette Binbaşı Baird ile birlikte Kızılay temsilcisi Ali Macit Bey bulunacak; dönüşte Binbaşı Baird İngiliz Heyetine katılacaktı²⁷.

25 Atase Bşk.lığı Arşivi, kls. 1389, ds. 173, fh. 13-19.

26 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1389, ds. 173, fh. 13-18.

27 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1389, ds. 173, fh. 13-19.

Rawlinson ve arkadaşlarını İnebolu'ya getirmek üzere, 28 Ekim 1921 Cuma günü sabahı, Ataşemiliter Albay Baird ile Kızılay muhahhası Ali Macit Bey, Somme adlı İngiliz gemisiyle Tranzon'a hareket etti; fırtınalı bir yolculuktan sonra 30 Ekim'de Trabzon'a vardılar²⁸. Buradan Rawlinson'u alan Heyet, 31 Ekim sabahı İnebolu'ya geldi.

Diğer yandan, 29 Ekim'de, İngiliz mübadele heyeti, Centaur gemisiyle İstanbul'dan yola çıktı. Heyetin görevi Zonguldak'taki İngiliz esirlerini aldıktan sonra, İnebolu'ya giderek mübadeleyi tamamlamaktı. Zonguldak'ta, heyete teslim edilecek 18 kişi vardı; bunlardan dördü teslim edildi ve geri kalan on dört kişinin hazır olmamalarından dolayı bunların, heyetin İnebolu'dan dönüşünde teslim edilmeleri kararlaştırıldı²⁹.

Trabzon'a giden heyet döndüğü zaman, Malta'dan Türkleri getiren İngiliz gemileri de İnebolu limanına gelmişti; ancak, hava mübadele için müsait değildi³⁰.

Ali Macit Bey, Santor gemisinden gönderilen motor ile İngiliz mübadele heyetinin bulunduğu zırhlıya geçti. Ne var ki, gürüşmeler sırasında Heyet başkanı Franks ile İngiliz esirlerinin sayısında ihtilâfa düştüler. Heyet, elindeki listeye göre sekiz subay, dört er, altı Hindli istiyordu; halbuki Trabzon'dan alınan esirlerle birlikte İnebolu'da iki subay ve üç er vardı. İnebolu'da yalnız Yüzbaşı Campell ve biri Maltas adında bir esir olmak üzere iki sivil İngiliz hazırды.

Macit Bey'in İnebolu'ya çıkararak durumu Hüsnü Paşa'ya anlatması üzerine, Hüsnü Paşa da, Anadolu'daki esirlerin İnebolu'da hazır bulunanlardan ibaret olduğunu söyledi. İngilizlerin istedikleri subay ve Hindliler hakkında Ankara Hükümetine müracaat edilmesi üzerine, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Anadolu'da, iskelelerde bulunanların dışında İngiliz esiri bulunmadığını bildiriyordu. Ali Ma-

28 Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası; 15 Aralık 1921, No: 4, s. 81-83. Kızılay Muhahhası Ali Macit Bey, raporunda, mübadelenin uygulanışını anlatmaktadır. bkz. Ek-1,5.

29 Atase Bşk.lığı Arşiv; kls. 1389, ds. 173, fh. 13-78.

30 Ali Macit Bey raporunda şöyle diyor: "31 Teşrin-i evvel Pazartesi sabahı müdhiş denize rağmen İnebolu önünde idik. İngiliz mübadele heyetini hâmil Santor hafif zırhlı krovazörü ile Malta'daki vatandaşlarımızı hâmil olan Montenol ve Krizantemom vapurları henüz İnebolu önüne gelmiş bulunuyor idi. Hava yağmurlu, soğuk, deniz fevkalâde coşkun idi. Böyle bir havada mübadelenin ne suretle icra edilebileceği keyfiyeti herkesi düşündürüyordu."

cit Bey, Ankara'dan aldığı cevabı, tekrar zırhlıya giderek Franks'a bildirdi.

1 Kasım'da, Sir H. Rumbold'un, bulunamayan Hindlilerden vazgeçilmesi için Franks'a gönderdiği talimat İnebolu'ya geldi³¹. Bu haberi Hüsnü Paşa'ya bildirmek üzere, Albay Baird ile Ali Macit Bey karaya çıkmak istemişlerse de, fırtınadan dolayı gemiye geri dönmüştü. Yarım saat sonra kıydan ayrılarak gemiye yaklaşmayı başaran Türk sandalındaki memura durum anlatıldı; bir saat sonra İnebolu Mevki Komutanı Kemal Bey gemiye geldi. Her iki heyet başkanının gemide bir araya gelmesi mümkün olmadığından, teslim ve tesellüm belgelerinin imzalanması Kemal Bey vasıtasıyla oldu. Bundan sonra Yüzbaşı Campell ve iki sivil İngiliz Santor'da İngiliz heyetine teslim edildi. İnebolu'dan ayrılan İngiliz heyeti 2 Kasım'da, Zonguldağ'a uğrayıp buradaki sivil İngiliz esirlerini alarak akşamüstü İstanbul'a vardı. Rawlinson'u karşılamak üzere İnebolu'ya, İngiliz Başkomutanlığı temsilcisi Albay Gribbon da gelmişti.

Malta'dan Kurtulanların İnebolu'da Karşılması :

Fırtınaya rağmen, İnebolu kayıkçılarının cesaret ve gayretleriyle³², Malta'dan gelenler karaya çıkarılmaya başlandı. Aynı gün Hüsnü Paşa, Ankara'ya anlaşma sağlandığını bildiriyor ve; "misafir-i muhtereme 2.45 saatlerinde karaya çıkmaya başlamışlardır. Arada hiçbir ihtilâf kalmamıştır; yedimizdeki üç İngiliz üserâsı da müreffehen kendilerine teslim edilmiştir."³³ diyordu.

TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, İnebolu Mevki Komutanlığına gönderdiği telgrafta; Malta'dan hareket ederek Anadolu'ya gelmek üzere yola çıkan "rûfeka'-yı kirâm"ın 31.10.1921'de İnebolu'ya gelmelerinin beklendiğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin fedakâr mensuplarından ve milli mevcudiyetin ilk rehberleri arasında bulunan Rauf (Orbay) ve Vasıf Beylerle, Cemal ve Cevat Paşalara ve diğerlerine "beyân-ı hoşamedî" edilmesini ve "şereflerine münasip tezâhürât icrâsıyla arzuları dairesinde Ankara'ya hareketleri için her türlü muâvenet ve teslîlâtın ibrâzı"³⁴ istemişti.

31 Jaeschke, a.g.e., s. 194.

32 Nurettin Peker; İstiklâl Savaşı, İnebolu, Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar; Gün Basımevi, İstanbul, 1965, s. 383.

33 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1570, ds. 23 A-1, fh. 5.

34 Atase Bşk.lığı Arşivi; kls. 1570, ds. 23 A-1, fh. 2.

31 Ekim'de, Malta'dan İnebolu'ya gelen gemilerin limanda demirlemesini, Yarbaşı'nda toplanan halk sevinçle karşıladı. İnebolu'da "her taraf bayraklarla donatılmış ve Yarbaşı'nda denfe dallarından güzel bir ták yapılmıştı". Asker ve öğrenciler belli bir düzen içinde sıralanmışlardı. Havanın yağmurlu olmasına rağmen kalabalık geç vakte kadar dağılmamıştı. Haber şöyle devam ediyordu: "Ertesi gün şafak söküp edraf aydınlanmakla ahali fevc fevc yine Yarbaşı'na toplanmaya başlamıştı; yine, düşman pençesinden- sırf kendi vatanları için çalıştıklarından- mahkûm edilen sevgili kardeşlerimizi bekliyordu". İlk önce Cevat Paşa ile Rauf Bey karaya çıktılar; Hüsnü Paşa ile birlikte İnebolu Gençler Mahfiline gittiler. Burada İnebolu Kaymakamı, Mustafa Kemal Paşa, Refet (Bele) ve Yusuf Kemal (Tengirşek) Beyler adına "hoş geldiniz" dedi. Daha sonra, karaya çıkanlarla Mahfil doldu ve şereflerine çay ikram edildi³⁵.

Malta'dan dönen 59 kişiden 49'u İnebolu'ya çıktı; diğer 10 kişi ise İstanbul'a döndü³⁶. Kısa bir süre sonra, İstanbul'a gidenlerden İleri gazetesi başyazarı Celâl Nuri (İleri), yazar Enis Avni (Akagündüz) Beylerle mebus Numan Efendi İnebolu'ya çıktılar³⁷. Daha önce İnebolu'ya çıkanlar, Kastamonu üzerinden Ankara'ya doğru hareket etmişlerdi; bunlardan Rauf Bey, 15 Kasım 1921'de Ankara'ya geldi³⁸.

Sonuç :

İngilizlerin Mondros Müterakesinden sonra uygulamaya koydukları sürgün politikası, İttihatçıları cezalandırmaktan ziyade, Milli Mücadeleyi söndürmek amacını güdüyordu. Ancak bu, beklenen sonucu vermedi; aksine, bu politika Milli Mücadelenin askeri ve siyasi başarılarıyla birlikte TBMM'nin Ankara'da açılmasını kolaylaştırdı; hatta Malta'ya sürülmekten kurtulabilen birçok Türk

35 "Malta'dan Gelen Muhterem Misafirlerimiz"; Açıksöz, 5 Kasım 1921.

36 Bazı araştırmalarda, Malta'dan dönenlerden 11 kişinin İstanbul'a gittiği yazılmaktadır. bkz. Şimşir; s. 404; Jaeschke, s. 194. Öte yandan, Ali Macit Bey'in raporuyla bazı hatıra ve gazetelerde ise, 10 kişinin İstanbul'a döndüğü bildirilmektedir. Bkz. Açıksözcü, Hüsnü, İstiklâl Harbinde Kastamonu, Kastamonu Vilâyet Matbaası, 1933, s. 105-106; Açıksöz, 2,3 Kasım 1921; Nurettin Peker de, 10 kişinin İstanbul'a döndüğünü belirtirken, Malta'dan gelen 55 kişiden 45'inin İnebolu'ya çıktığını yazıyor; şüphesiz verdiği sayılar doğru değildir. bkz. Peker, s. 384.

37 Açıksöz, 13 Kasım 1921.

38 Nutuk, s. 230.

aydının Milli Mücadeleye katılmalarını teşvik etti. Daha sonra Malta'dan kurtulanların bir kısmı da Milli Mücadeleye katıldı. Milli Mücadelenin ilk yıllarında, bazı İttihatçıların Malta'da olmasının, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da muhtemel bazı engellerle karşılaşmasını önlediği de³⁹ düşünülebilir.

Diğer yandan, TBMM'nin diplomatik çabaları ve Anadolu'daki İngiliz esirlerini, özellikle Rawlinson'u, bir koz olarak elinde bulundurması, Sakarya zaferinden sonra kesin bir anlaşma ortamı hazırlamıştı. TBMM Hükümetinin İstanbul temsilcisi Hamit Bey, 23 Ekim 1921'de İngilizlerle imzaladığı mübadele anlaşmasıyla, Bekir Sami Bey'in Londra'da büyük imtiyazlar pahasına elde etmeye çalıştığı sonuçları, önemli bir fedakârlıkta bulunmadan elde etmeyi başardı. 1 Kasım 1921'de İnebolu'da yapılan mübadeleyle, Malta'da sürgünde bulunanlardan son 59 kişi de kurtulmuş oluyordu.

EKLER

EK — 1

Kızılay Murahhası Ali Macit Bey'in Raporu :

"28 Teşrin-i evvel 1337 tarihine müsadif Cuma günü saat altıda, Dersaadet İngiliz fevkalâde komiserliği ataşemiliteri Miralay Baird ile Trabzon'da bulunan Miralay Rawlinson'u almak ve bilahare İnebolu'ya avdet etmek üzere Somme destroyeriyle Trabzon'a müteveccihen hareket ettik.

Dehşetli bir fırtınadan sonra, 30 Teşrin-i evvelde Trabzon'a vasil olduk. Miralay Baird'ın Trabzon askeri kumandanlığına hitaben yazdığı mektubu hâmilin karaya çıkararak fırka kumandanı Seyfi Bey'e mülâkî oldum. Miralay Rawlinson'un suret-i teslimi hakkında İstanbul'da alâkadarın arasında takarrür eden mübadelenin son şekline aid teferruat henüz trabzon'a tebliğ edilmediği için, Trabzon kumandanı Ankara'dan isti'lâm-ı keyfiyete mecbur oldu. Meselenin uzayabilmesi ihtimaline binaen, İngiliz gemisine dönerek Miralay Baird'e izah-ı keyfiyet ettim. Ve tekrar karaya çıktım.

Karaya çıktığımdan iki saat sonra, Seyfi Bey Ankara'dan lazım gelen talimatı almış olduğundan, Miralay Rawlinson ile üç emirber

³⁹ Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 184.

neferini bilâ-kayd ü şart teslim âmade olduğunu bildirdi. Miralay Baird'i keyfiyetten haberdar etmek üzere gemiye gittim ve Mevâliye (?) ile beraber karaya çıkarak Seyfi Bey'in nezdine gittik. Beş on dakika sonra. Miralay Rawlinson bulunduğumuz yere gelmekle İngiliz delegesi mûmâileyhi resmen teslim etti. Bize tahsis kılınan arabalar ile iskeleye avdet ettik. Fırka kumandanı, Mevki kumandanı ve İskele kumandanı beyler, İngiliz heyetini iskeleye kadar teşyi' eylediler. Gösterilen bu son derece asâr-ı mihmân-nüvâzî, İngiliz zabıtları üzerinde hoş bir tesir bıraktı. Trabzon'da başka işimiz kalmadığından hemen limandan hareket ettik.

31 Teşrin-i evvel Pazartesi sabahı müdhiş denize rağmen İnebolu önünde idik. İngiliz mübadele heyetini hâmil Santor hafif zırhlı kro-vazörü ile Malta'daki vatandaşlarımızı hâmil olan Montenol ve Kri-zantemom vapurları henüz İnebolu önüne gelmiş bulunuyorlar idi. Hava yağmurlu, soğuk, deniz fevkalâde coşkun idi. Böyle bir havada mübadelenin ne suretle icra edilebileceği keyfiyeti herkesi düşün-dürüyor idi.

Santur gemisinden gönderilen bir motor ile hemen zırhlı gemiye geçerek mübadele heyeti reisi olan General Franks'a mülâkî oldum. Mübadele heyeti azâ-yı sairesi Miralay Baird, Binbaşı Johnson, yüz-başı Armstrong ve mülazım-ı evvel Keyderhan'dan mürekkeb idi. General Franks, Hilâl-i ahmer Cemiyetince maruf bir simadır. Mü-şârileyh, Gemlik ve havalisiyle Yalova ve İzmid'de vukua gelen Yunan fecayii tahkike memur edilmiş olan beynelmüttefikin heyeti-nin reisi idi. Trabzon'dan avdetimizden evvel General Franks'in he-yeti azâsından iki zat İnebolu'ya çıkarak, Türkiye Büyük Millet Mec-lisi tarafından mansûb üsera mübadele heyetiyle temas etmişlerdir. Bu heyet, ayândan Ferik Hüsnü Paşa hazretlerinin riyâseti altında olup, heyette azâ olarak İnebolu Mevki Kumandanı Erkân-ı Har-biye-i Umumiye binbaşlarından Kemal Bey de var idi.

General Franks, istediği üserâ ile İnebolu'da berâ-yı teslim hazır bulundurulan üserâ arasında adedce bir eksilik olduğunu söyledi. İngiltere hükümetinin elindeki liste mucibince General sekiz zabıt, dört nefer, altı Hindli istiyor idi. Halbuki Trabzon'dan aldığımız üsera ile İnebolu'da hazır bulundurulan esirler iki zabıt ile üç nefer-den ibaret bulunuyor idi. İnebolu'da yalnız yüzbaşı Campell ve biri Maltas namında bir esir olmak üzere iki sivil İngiliz hazır idi.

Meseleyi iyice kavrayabilmek için İnebolu'ya çıktım. Hüsnü Paşa hazretleri meseleyi izah ve Anadolu'da mevcut esirlerin elyevm

İnebolu'da hazır bulunanlardan ibaret olduklarını ilâve buyurdular. İngilizlerin talep ettikleri altı zabıt ile altı nefer Hindlinin Anadolu'da bulunup-bulunmadıklarından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti haberdar değildi.

Vaziyetin nezaketine mebnî ittihâz edeceğim hatt-ı hareket hakkında Ankara'dan talimat talep ettim. Bir müddet sonra Ankara Hariciye Vekaletinden gelen bir telgrafnamede Anadolu'da elyevm iskelelerde hazır bulunanlardan mâada İngiliz esiri bulunmadığı te'kid olunuyor idi.

Bu cevabı alır almaz hemen zırhlıya döndüm ve aldığım telgrafi Cenerale tercüme ettikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin hüsnüniyetinden emin olmasını söyleyerek, şayed Ankara Hükümeti İstanbul'da takarrür ettirilen i'tilâfa rağmen elinde rehine olarak İngiliz zabiti bulundurmamak istese idi, herhalde Trabzon'da bilâ-kayd ü şart Miralay Rawlinson'u teslim etmez idi dedim. Ve Ankara'nın yalnız bu hareketi hüsnüniyetine delalet edecek kafi bir hareket olduğunu ilâve ettim. Ceneral meseleyi İstanbul'a bildireceğini söyledi. Cevap, herhalde yarından evvel gelemeyeceğinden bugün hiç bir şey yapılamaz idi. Zaten i'tilâf hasıl olsa bile fırtına, mübadele işlerini men'edecek derecede dehşetli idi.

1 Teşrin-i sâni Salı günü İstanbul'dan, mübadelenin icra edilmesini müş'ir cevap alındığını öğrendim. Bu mes'ud haberden çok memnun oldum. Zira zavallı vatandaşlarımız yirmi dört saatten beri gemilerde sallanmakla ve anavatana bu kadar yakın geldikten sonra ona kavuşmamak tehlikesini görmekte idiler.

Bu haber-i meserret-âveri Hüsnü Paşa hazretlerine bildirmek için Miralay Baird ile karaya çıkmaklığımız takarrür etmiş ise de, denizin şiddet-i telâtumundan dolayı 10 çifte bir sandala binmiş olmamıza rağmen, karaya yanaşmadan gemiye avdet ettik. Halbuki yarım saat sonra, sahilden ayrılan bir sandal kemal-i suhuletle bize kadar geldi. Meseleyi gelen memura izah ederek mübadelenin başlayabileceğini icab edenlere bildirmesini rica ettim. Bir saat sonra İnebolu Mevki Kumandanı Binbaşı Kemal Bey gemiye geldi. Fırtınadan dolayı General Franks'ın karaya çıkması mümkün olamadığı gibi, Hüsnü Paşa'nın Santur zırhlısına gelmesi de kabil olamadı. Kemal Bey vasıtasıyla teslim ve tesellüm ilmühaberleri imza edildi. Bu muamele hitâm bulduktan sonra, İngiliz yüzbaşı Campell ve iki sivil İngiliz Santur'a teslim edildi. Gayûr kayıklarımızın sayesinde Malta'dan

gelen 59 vatandaşlarımızdan 49'u (Bunlardan on zat râkib oldukları gemiler ile İstanbul'a avdet etmişlerdir.), salimen İnebolu'ya çıkarıldılar.

İnebolu'da başka bir iş kalmadığından ertesi günü, Santur on kadar sivil İngiliz esirini almak üzere Zonguldağ'a uğradı ve o gün akşam üstü saat altıda İstanbul'a avdet etti.

Miralay Rawlinson'u istikbale gelen Miralay Gribbon, mübadele esnasında Hilâl-i Ahmerin gösterdiği gayret ve faaliyetten dolayı müteşekkir olduğunu bendenize söyledi. (...)"

EK — 2

Hariciye Nezareti

Üserâ Muâmelât Şubesi

1775

Dersaadet, 13.4.36

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üserâ Komisyonu Riyâset-i Aliyyesine,

Malta'da mevkuf bulunan tebaa-i Osmâniyye'ye posta ile gönderilmekte olan âdî mektubların mahall-i mezkûrdan reddolunmasına binâen, İngiliz memâlikinde bulunmakta olan bilumüm mevkufin-i Osmâniyye'ye gönderilecek mekâtibin mahallerine berây-ı irsâl İngiliz Fevkalâde Komiserliğine gönderilmesi lüzumu, devlet-i müşârün-ileyhâ Fevkalâde Komiserliğinin 27 Mart 920 tarih ve 1213 numarolu takririyle Hariciye Nezaret-i celilesine bildirilmiş olduğundan mevkufin-i mûmâ-ileyhümâ nâmlarına Cemiyet-i muhteremelerince tevdi edilecek mekâtib hakkında ba'demâ ol-vechile ifâ-yi muâmele olunmasına müsâ'de buyurulmasını ricâ ve bil-vesile te'yîd-i ihtirâm eylerim efendim.

Üserâ Muâmelât Şubesi Müdürü
Erkân-ı Harb Kaimmakamı namına

Muâvin...

(İmza)

23 Ekim 1921 tarihli anlaşmanın metni

Je soussigné, Hamid Bey, agissant au nom du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie siégeant à Angora, déclare accepter l'échange des prisonniers britanniques de toute race se trouvant en Anatolie contre les prisonniers ottomans de toute catégorie détenus à Malte sur la base du "tout pour le tout", et conformément aux conditions posée dans les mémoires en date du 1er, du 10 et du 21 Octobre, et dans la lettre en date du 4 Octobre 1921 que m'a remis Son Excellence le Haut-Commissaire de Sa Majesté Britannique à Constantinople.

Constantinople, le 23 Octobre 1921.

امیرا معاملات شاهی
۱۷۷۵

دوسمات ۲۶/۱۰/۲۱

صالح احمد حقیق افراسیاب بیگ

حالیہ میں موقوفہ بولمانہ شعبہ عثمانیہ بوسنیہ ایچ کوندر لاندہ اولادہ عادی ملو باریک محو مذکورہ
براولو سنہ بنامہ انظر ممالکدہ بولونقندہ اولادہ بالعموم موقوفہ عثمانیہ کوندر بولمانہ
مکانیک محالہ بران ایلا انظر قونہ العادہ قومبر لاندہ کوندر لاندہ قونہ دولہ سار البرا
قونہ العادہ قومبر لاندہ (۱۷۷۵) تاریخ ۱۷۷۵ نومرولو تقریریل خارجہ نقشہ جلیوسہ
بیلدیرلہ اھدیقہ موقوفہ مونا البرما نامدینہ جھیت مخمر لاندہ نوریچ ایر بولمانہ
مکانیک حقہ بعدا اولوچہد ابقای مساعد اولونسنہ مساعدہ یورولسنہ جاو بالوسیلہ

تایید احرام البرم انتم .

امیرا معاملات شاهی
اکامہ برینہ فانیقار نامہ
معاذہ

EK — 5

هلال احمر جمععی

وقوه مكن يونان نجايتى تحقيه ما. ورايدان اولان
بين التفقين هيئتتك رئيسى ايدى. طر بزوندن هود -
مزدن ول ، جنرال فره نكسك هيئتي اعضا سندن
ايكى ذات اينه بولى به چيفارق ، توركييا بيوك ملت
مجلسى طرفندن منصوب اسرا مبادله هيئتته تماس
ايمش لدر . بو عيئت ، ايماندن فريق حسنى پاشا
حضرتلريك رياستى آلتنده اولوب، هيئته اعضا
اوله روق اينه بولى موله قوماندان ارگان حربيه همويه
بيكباشيلردن كال بك ده ورايدى .

جنرال فره نكس ، ايمنديكى اسرا ايله اينه .
بوليده برلى تسليم حاضر بولنديريلان اسرا آراستنده
مددجه بر اكي سيكلك اولدينى سويلدى . انكلتره
حكومتيك آلتده كي ليسته موجيئجه ، جنرال سكر ضابطه ،
درت نفر ، آلتى هندل ايتيور ايدى . حال بو ك
طر بزوندن آلدنيز اسرا ايله اينه بوليده حاضر
بولنديريلان اسرلر ايكي ضابطه ايله اوچ فردن عبارت
بولنيورايدى . اينه بوليده يالكز بوز باشى كمپل
وبرى مالطاس نادره بر اسير اولق اوزره ايكي
سيويل انكلتر حاضر ايدى .

مستلهي ايجه قاورا بيليك ايجون اينه بولى به
چيقدم . حسنى پاشا حضرتلري مستلهي ايشاح
وآناطوليده موجود اسيرلك ، اليوم اينه بوليده
حاضر بولانلردن عبارت اولدقلى علاوه بوور .
دبلر . انكلترلك طلب ايتديكرى آلتى ضابطه
ايله آلتى نفر هندليك آناطوليده بولنوب بولند .
قرندن توركييا بيوك ملت مجلسى حكومتى خبردار
دكل ايدى .

و شمتك نزا ائنه ميني انخا دا بده جكم خط حرکت
حقنده آقره دن لمطبات طلب ايتدم . بر مدت سوكره ،
آقره خارجه و كالندن كلن بر تفر ائنه ده آناطوليده
اليوم اسكلرده حاضر بولانلردن ماعدا انكلتر اسپرى
بولندينى تا كيد اولنيور ايدى .

بوجواي آلير آلتاز ، جان زرهلى به دوندم و آلدنم
تلفراقى جنرال توجه ايتدكدن سوكره توركييا بيوك
ملت مجلسى حكومتك حسن ييتندن ائين اولدى
سويلهرك ، شايد آقره حكومتى استانبوله نقر
ايتديريلان ائتلاهه رغا آلتده رهينه اوله روق انكلتر
ضابطلى براند بروق ايتده ، ايدى هر حاله طر بزونده

ميرالاي راولنسونك صورت تسليمى حقنده استانبوله
علاقه داران آره سنده نقر ايدن مبادله ك سوكره
شكله مائد فرقات هنوز طر زونه تبليغ ايلديكي ايجون ،
طر بزوندن قوماندانى آقره دن استلام كفيته مجبور
اولدى . مسئلهك اوزا بيليسى ايتاله بناه ، انكلتر
كيسنه دونهرك ميرالاي برده ايشاح كفيت ايتدم
وتكرار فره به چيقدم .

قره به چيقدن ايك ساحت سوكره ، سيني بك ،
آقره دن لازم كلن تمطبات آلتى اولديندن ، ميرالاي
راولنسون ايله اوچ اسر بر نقرين بلايد و شرط
تسليمه آماده اولدينى بيلديرى . ميرالاي بردي
كفيتمدن خبردار ايتك اوزره كي به كيتدم ومواليه
ايله برابر فره به چيقرق سيني بلك زدينه كيتدك .
بش اولدقيه سوكره ، ميرالاي راولنسون بولندينيز
بره كلكه انكلتر دلگسى موى الهى رسا تسليم
ايتدى بزه نخصيص لئان آوازل ايله اسكله به
هودت ايتدك . فرقه قوماندانى ، موقع قوماندانى
واسكله قوماندانى بلك انكلتر هيئتي اسكله به قدر
تسليم ايلدير . كوسترلين بو سوكره درجه ائار
مهمانوازي ، انكلتر ضابطلرى اوزونده خوش
برقائير بر ايدى . طر بزونده بيشه ايتدمز قالدنيزدن ،
جان لماندن حرکت ايتدك .

۳۱ تشرين اول بازار ايرتى صباحى ، مدهش
دكزه رغا ، اينه بولى او كنده ايتك انكلتر مبادله
هيئتي حامل «سانتوره» خفيف زرهلى فروازورى ايله
مالطه ده كي وطنداش لر بزي حامل اولان «موشه نول»
و «قرزانه موم» واپورلرى هنوز اينه بولى او كنه
كلش بولنيورل ايدى . هوا ياغورلى ، صفوق ،
دكز فوق العاده جوشقون ايدى . بوليه بر هواده ،
مبادله ك نه سورته اجر ايلدي بيله چكى كفيتم هر كسى
دوشونديور ايدى .

«سانتوره» كيسندن كوندن بر موتور ايله
جان زرهلى كي به كچهرك مبادله هيئتي رئيسى اولان
جنرال فره نكسه ملاق اولدم . مبادله هيئتي اعضا
سائرهمى ميرالاي بردي ، بيكباشى جونسون ،
بوزباشى آرمسترونغ وملازم اول كيدر حامدن صركب
ايدى . جنرال فره نكس ، هلال احمر جمعيتجه معروف بر
سيادر . مشارايه ، كليك وحواليسيله يالوه وازمبته

EK — 6

Haut Commissariat Britannique,
Constantinople.
le 4 octobre 1921.

IMMEDIATE

Monsieur,

Me référant aux deux entretiens que j'ai eu l'honneur d'avoir avec vous et au memorandum que je vous ai remis le 1 octobre il me paraît important de préciser les deux points suivants:

L'échange projeté des prisonniers britanniques et turcs étant sur la base du "tout pour le tout" et mon gouvernement étant également soucieux du sort de tous les prisonniers britanniques sans distinction de race ou de couleur je viens demander une assurance que

1) Tous les prisonniers britanniques sans exception dont les noms sont indiqués dans la liste dressée par le Général Harington et formant l'annexe a ma Note a Son Altesse Izzet Pasha en date du 21 septembre seront dirigés sur Inéboli meme s'il se trouve parmi leur nombre des sujets britanniques de race hindoue ou autre qui désireraient rester en Anatolie.

2) ...

Hamid Bey
Vice-Président du Comité Rouge Ottoman,
Constantinople.

EK — 6

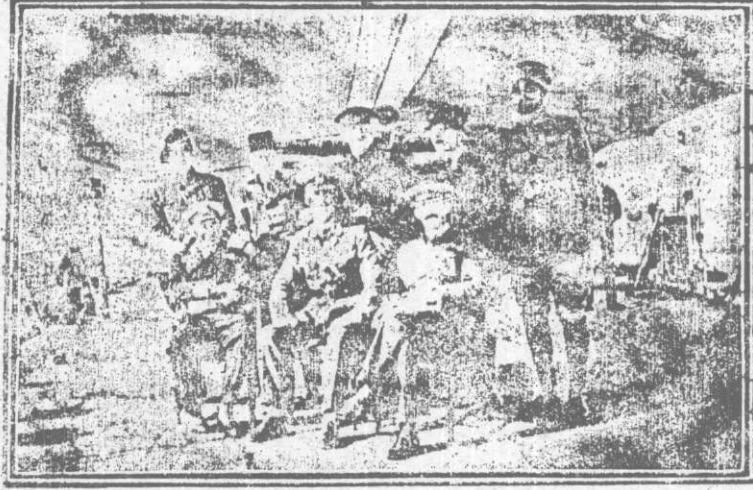
2) Les Autorités d'Angora relacheront également et sous les mêmes conditions tous les soldats ou sujets britanniques de toute race dont nous ignorons les noms mais qui se trouveraient encore détenus en Anatolie. On nous a signalés par exemple l'existence d'un grand nombre de prisonniers britanniques à Diarbékir.

Je vous serai reconnaissant de bien vouloir me confirmer par écrit que vous acceptez ces deux demandes qui découlent, du reste, des conditions posées pour l'échange projeté des prisonniers.

Je vous prie d'agréer, Monsieur, l'assurance de ma haute considération.

Horace F. Ford

HAUT COMMISSAIRE

1. تصريف ثاني 1337 تاريخه ايشه بول له بنده « سانتور » فرووازورنده اجرا ايدش اولان تورك
انگليز اسرا مبادله سته مأمور ايديلن انگليز هيئي غروب.
صاغدن صوله (اوطوزانلر): آتاشه ميليتريكي باشي بورد، ماژور - جنرال فرده نكس و « سانتور » سواريسي،
صاغدن صوله (آياده كيلر) : ملازم كيدر خان ، بيكباشي جونسون ، يوز باشي آرمسترونغ ، هلال
احمر صرخسي علي ماجد بك و يوز باشي كامپل

Groupe representant la mission Anglaise deleguee a Inebolu pour proceder a l'echange des prisonniers Turcs et Anglais exchange qui eut lieu le 1er Novembre 1921 a bord du Croiseur CEN-TAUR.

De droite a gauche (assis): Colonel BAIRD, Attache militaire; Major General FRANKS et le commandant du CENTAUR.

De droite a gauche (debout): Lieutenant CHIDE HAN, Major-JOHNSON, Capitaine ARMSTRONG, Ali MADJID bey, delegue du Croissant-Rouge et Capitaine CAMPELL.

“1 Teşrin-i Sâni 1921 (1337) tarihinde İnebolu limanında “San-tor” kruvazöründe icra edilmiş olan Türk-İngiliz üserâ mübadelesine memur edilen İngiliz heyeti grubu.

Sağdan sola (oturanlar): Ataşemiliter Binbaşı Baird, Majör -General Franks ve “Santor” süvarisi... Sağdan sola (ayaktakiler): Mülazım Chide Han, Binbaşı Johnson, Yüzbaşı Armstrong, Hilâl-i Ahmer murahhası Ali Macid Bey ve Yüzbaşı Cambell.”